

Miasteczko z drzewa, lecz porządnie zabudowane, ma obszerny rynek, pałac ze starego przerobiony gmachu i wzorowe zakłady ekonomiczne. Sławuta wielkimi otoczona borami, należy do ks. Sanguszków. (*)

Zasław nad Horyniem. Nic pewnego nie da się powiedzieć o początku miasta, które pierwotnie zwać się miało Izasław, jakoby od założyciela swego: Izasława ks. ruskiego. Strykowski pod 1396 r. wyraża: „świadczą latopiszczce, iż Witold wzięwszy Smoleńsko Juriowi Swentosławowicowi nieposłusznemu, dał mu na Wołyniu Zasław z łaski, z którego dziś są książęta Zasławskie. „Niesiecki zaś utrzymuje: że Bazyl książę Ostrogski, czyniąc dział między 2 synów, przekazał Jerzemu Zasław, który stawszy się głową domu Zasławskich, podpisywał się około 1455 r.: książę Jury Wasilewicz Zasławski. Na początku XVI wieku obowiązani byli książęta tutejsi w razie potrzeby, dostawić na obronę kraju 29 konnych ludzi z dóbr swoich. Plondrujących okolice Tatarów, poraził pod wałami miasta Mik. Wężyk; 1534 roku, a Janusz Zbaraski Wda braclawski 1577 r. W czasie powstania na Ukrainie, zrabowawszy Kozacy miasto 1648 r., zamordowali do 200 żydów, inni bowiem skryli się po lasach. Głód zmusił ich, mówi współczesny świadek, (**) do powrotu. Schwytani dopraszali się, aby ich przynajmniej na cmentarzu zabito, jakoż przychylono się do takiegoż żądania. Zwłoki książąt haniebnym sposobem z grobów wyrzucone zostały, kościoły zburzone, a bóżnicę na stajnię obrócono — Zapuściwszy Tatarzy swe zagony pod Zasław, pokonani zostali 1684 r. przez regimentarza Mich. Rzewuskiego; znaczny plon, odzyskane łupy i oswobodzeni jeńcy, owocem było zwycięstwa. Ostatni z rodu ks. Zasławskich, Alexander dziedzic ordynacyi ostrogskiej, syn Wład. Dominika Wdy krak. i Katarzyny Sobieskiej, zmarł 1673 r. bezdzietny; siostra jego Teofila, małżonka Józ. Lubomirskiego odziedziczyła

(*) Ob. Tyg. Ilustr. T. XI, 1873 r.

(**) Nathan Moskowicz, ob. Pam. Warsz. 1823 r. VI, 385.

dobra, które w posagu przeszły do Pawła Sanguszki Marsz. W. L. — August III w przywileju 1754 r. przemawia: gdy miasto Zasław, jedno z pierwszych na Wołyniu, słynące niegdyś zamkiem, budynkami, handlem i ludnością, posiadało prawa przez ks. litewskich i królów pols. nadane, postradało takowe w czasie buntów kozackich, nadajemy przeto niniejszém, a raczej ponawiamy prawo magdeb. i do dawnych jarmarków przydajemy 2 nowe, które po 2 tygodnie trwać mają. — W powrocie z Kamieńca zjechał tu Stan Au. ust 27 listopada 1781 r.; wyjeżdżając dnia następnego, obdarzył ks. Sanguszkową brylantowemi bransoletkami. Powtórnie miejsce to nawiedził król 15 marca 1787 r. jadąc do Kaniowa. — „O pół mili od Zasławia, przybyli oficerowie regimentu prawdziwie pięknego z wyboru ludzi i oręza, szefa Szydłowskiego Ssty miełnickiego. Dalej nieco zjechał drogę ks. Janusz Sanguszko Strażnik W. K. z Fran. Młockim kaszt. wołyńs. Przybył JKM. przy biciu z armat do zamku wspaniałego, gdzie ks. gospodyni damy prezentowała; poczem przyozdobić raczył król ks. Strażnika orderem orła białego. — W tym domu, majestatowi wiernie przychylnym, wszyscy doznali, co unie ludzkość, grzeczność i wspaniałość gospodarstwa. D. 16 nim wyjazd nastąpił, załatwiając król interessa obywatelskie, audyencye dawać raczył.“ (**) Oprócz obszernych gmachów pałacowych, przyczyniają ozdoby: fara z ciosowego kamienia, klasz. Bernardynów fundowany 1603 r. i klasz. Missyonarzy. *Fara zasławska pochodzi z ostatnich lat XVI wieku, powstała mianowicie już po roku 1594, kiedy jezuitci nawrócili na wiarę katolicką księcia Janusza Zasławskiego. Pomnik ten architektury renesansowej, w planie i układzie przypomina styl gotycki. Z wieży kwadratowej, wchodzi się do nawy głównej zbudowanej w krzyż, a z niej do presbiterium niższego. Nawy poprzeczne mają szczyty ostre.***

(*) Naruszewicz Dyar. podróży.

(**) Ob. także: Książęta Zasławscy w Encykl. Orgelbr. więziścz.

(***) Ob. Kłoty T. 17, N. 418.

